

TÜRKİYE'DE TARİHÇİLİK, TARİHÇİLİĞİN GELİŞİMİ (15–20. YY) ve TÜRK-BATI TARİHÇİLİĞİNE ÖRNEK İKİ KİTABIN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

-Historiography and Development of Turkish Historiography Between 15th and 20th Centuries:
A Comparative Analysis of Two Works As Examples of Turkey and Western Historiography -

Yenal ÜNAL

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür ve Turizm Uzmanı.

E-mail: yenalunal@yahoo.com.

Abstract *Outlining Turkish historiography between 15th and 20th centuries, this reasearch narrates the general facts and the assesments on those general facts concerning Turkish historiography beginning with the foundation of Otoman Empire from early 15th century through 1950's. In this study; it is aimed to show the point the Turkish historiography achieved by comparing Edward Hallet Carr's book "What is History?" and that of Salih Özbaran's "History, Historian and Society".*

Key Words: *Historiography, Philosophy of History, Ottoman and Repuclican era, 15th and 20th centuries of Ottoman and Turkey.*

Giriş

Tarih bilimiyle bugüne kadar uzaktan yakından ilgilenen pek çok tarihçi, sosyolog, sosyal bilimci ve araştırmacı, tarihi tanımlamaya ve tarihin amaçlarını çeşitli şekillerde açıklamaya çalışmışlardır. Peter Novick'e göre tarih, "Yavaş yavaş birbirleriyle rekabet eden iddia ve karşı iddialardan oluşan bir bataklık"¹, Edward Hallet Carr'a göre ise "Tarihçi ile olguları arasında karşılıklı bir etkileşim süreci; bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalog" dur.²

¹ Özbaran (2006), 1.

² Carr (2006), 35.

Geniş ve genel anlamıyla tarih³, her türlü olayın, maddenin veya nesnenin geçmişteki ve o anki halini konu alır.⁴ Günlük konuşma dilinde ise “*tarih*” sözcüğü iki anlama gelir: Hem geçmişte meydana gelmiş olayları belirtir, hem de geçmişin tarihçilerin çalışmalarında yeniden kurulup aktarılmasını ifade eder.⁵ Tarih, pratik toplumsal bağlantıları olan bir alandır; işlevini gereğince yerine getirebilmesi, başka disiplinlerden yararlanmasına ama bunu yaparken seçici davranmasına bağlıdır; esin kaynağı ne olursa olsun her türlü tarih araştırması, modern akademik tarihe damgasını vurmuş olan titiz eleştiri yöntemine⁶ uygun olarak gerçekleştirilmelidir.⁷

Tarihin ana konusu da öbür toplumbilimlerinkiyle aynı olup; insanların toplum içindeki davranışlarını konu alır. Daha başka farklılıklarına yol açan ana ayırt edici özelliği ise, insanların geçmişteki toplumsal ilişkileri araştırmasıdır.⁸ Tarih bilimi ile öbür toplum bilimleri arasındaki ilişkiler zorunlu ve değerli ilişkilerdir.⁹

Tarihin faydası ya da yararı nedir? Bugüne kadar Tarih felsefesiyle uzaktan yakından ilgilenen bütün tarihçilerin merak ettiği bu soru çeşitli şekillerde ele alınmıştır. A. L. Rowse’ye göre “*Bir kimyacı, bir fizik bilgini ya da bir makine mühendisi olabilirsiniz, ama bir tarihçi olabilir misiniz? Olduğunuz takdirde bu sizi nereye götürür?*”¹⁰ Marc Bloch konuyu, “*Baba tarih ne işe yarar bana açıkla-Birkaç yıl önce yakından tanık olduğum küçük bir erkek çocuk bir tarihçi babayı böyle sorgulamaktaydı [...] Bir çocuğa ait olan bu soruyu –ki bu çocuğun öğrenme*

³ Arapça tarih kelimesi; İbranice ay görmek anlamına gelen “*Verrehe*” kökündendir ve hadiseleri Sami kavimlerindeki ay takvimini kullanmak suretiyle bir takvime bağlamak, yani ferdi vakaları tarihlendirme esasına dayanan kronolojik bir tasnif anlamına gelir. Batı kaynaklarında “*Histoire*” tabiri Latin ve Yunan kaynaklarında araştırmak, incelemek anlamlarında kullanılmıştır.

⁴ Yalçın (2004), 1; Öztürk (1999), 29.

⁵ Özlem, (2001), 13.

⁶ R. G. Collingwood’a göre tarihin bazı ilkeleri vardır bunlar özetle: 1) Tarihte başlangıçlar yoktur, 2) Tarihte sonlar yoktur, 3) Tarihte tamlık yoktur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Collingwood (2005), 331–334.

⁷ Tosh (1997), V-VI.

⁸ “*Günümüz toplumu bugüne egemen olup geleceği üzerine bir görüş oluşturabilirse, bu süreç içinde geçmişe ilişkin bilgisini de yenileyebilir.*” Ayrıntılı bilgi için bkz. Carr-Fontana (1992), 21.

⁹ Carr-Fontana (1992), 14–15.

¹⁰ Rowse (1971), 11.

*açlığını şimdilik tatmin etmeyi başaramadım- büyük bir istekle, kitabın ruhunu özetleyen başlık olarak muhafaza edeceğim. Kuşkusuz bazı kimseler bu formülü saf bulacaktır. Ama bunun tersine olarak bu soru bana konuyla uyum içinde gözükmektedir.*¹¹ şeklinde özetlemektedir. Meseleyi tersinden ele alan, bir an tarihin mevcut olmadığını düşünerek konuya yaklaşan İngiliz tarihçisi A. Marwick “*Tarihin Faydası Nedir?*” sorusunu ileri sürenlere en kesin ve en aydınlatıcı cevap için, hiç kimsenin tarih bilmediği bir toplumda günlük hayatın nasıl olabileceğini tasavvur etmeleri teklifinde bulunmaktadır. Levi-Strauss’a göre tarihi önemsemeyenler yaşanılan zamanı bilmediklerinden kendilerini kınayanlardır. Cicero bunu daha da açık bir şekle sokmuştur. “*Kendinizden önce ne olup bittiğinden habersiz bulunmanız çocuk kalmanız demektir.*”¹²

Toplum halinde yaşayan insanların meydana getirdiği kültür ve medeniyet, toplum düzeni, iktisadi hayat tarihin konusunu teşkil eder.¹³ Buna bağlı olarak, sanat-dil ve edebiyat, din, ahlak, bilim, teknik, şehirleşme, idari yapı, hukuk, kısacası maddi manevi olarak ortaya konan her şey tarihin konusu kapsamındadır.¹⁴ Dolayısıyla tarih, beşeri bilimlerin merkezinde yer alır. Bazı tarih ekollerinin yerleştirmeye çalıştığı tarih anlayışı, tüm uzmanlık tarihlerinin toplamıdır. Tarihin toplumsal bir rolü olduğu açıktır. Toplumlar, geleceklerine yön verirken her zaman geçmişlerine ihtiyaç duymuşlardır.¹⁵

Gelecekte nelerin olabileceğine, geçmişte nelerin olduğuna –ya da olmadığına- tarihe bakarak karar verilir. Kısaca, deneyim yoluyla öğrenilir. Tarihin vazgeçilmez olduğunu iddia etmek, şunu söylemenin bir başka yoludur sadece: Bireysel düzeyde bizim için geçerli olan, toplumun birer üyesi olarak sürdürdüğümüz hayatlarda da aynı ölçüde geçerlidir.

Bütün bu bilgiler ışığında, Türk tarihçiliğinin 15. yüzyıldan günümüze nasıl bir gelişme takip ettiği ve günümüzde ulaştığı merhalenin incelenmesinin anlam ve

¹¹ Bloch (1985), 1.

¹² Özbaran (1979), 597.

¹³ “Her tarihi olay kendi devrinde hâkim genel dünya görüşünün, yani hayat felsefesinin bir tezahürüdür ve unsurlarının tamamı birden bu felsefe ile irtibat halindedir. Tarihçi kendi devrindeki topluma hâkim dünya görüşünün, yani hayat felsefesinin tesiri altındadır ve onun konuları seçişinde ve işleyişinde şahsi duygularını bu tesirden kurtarması zordur.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Kafesoğlu (1983), 13–14.

¹⁴ Öztürk (1999), 29.

¹⁵ Yalçın (2004), 2.

önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Türk tarihçiliğinin özellikle de Türkçe tarih yazıcılığının ortaya çıkışı, gelişimi ve günümüzde ulaştığı seviyenin değerlendirilmesi bir anlamda gelecekte Türk tarihçiliğinin izleyeceği yol haritasını bize göstermektedir. Yukarıda da değindiğimiz üzere tarihçiliğin geleceğinde de nelerin olabileceğine -ya da olamayacağına- daha önce yapılmış çalışmalara bakarak karar verilir.

Türkiye sahasında ilk Türkçe tarihçilik örnekleri Osmanlı kuruluş dönemi ile Tevâ'ifü'l-Mulûk adı verilen Beylikler döneminde görülmektedir. Ondan önceki Selçuklu döneminde yazılan çok sayıda tarih eser Farsça olarak kaleme alınmıştır. Bunlardan günümüze yalnızca küçük artıklar ve sonradan tahrif edilmiş nüshalar kalmıştır. Bunun için doğrudan Türkçe tarih çalışmaları, Osmanlı döneminde kaleme alındığı için Türkler için tarihçilik de bu dönemde başlatılır. Bu ilk dönem ve bundan önceki dönemler için göçebe Türkmenler arasında, akıncıların kahramanlık hikâyelerini anlatan Dede Korkut benzeri tarihler mevcuttur.¹⁶

Türkiye'de Tarihçiliğin Gelişimi (15–20. Yüzyıllar)

İlk Osmanlı tarihçisi, 1413 tarihlerinde seksen yaşlarında vefat eden Ahmedî (1334–1413), öğrenimini Mısır'da yapmış bir şairdi.¹⁷ Onun, Kütahya'da Germiyan Bey'i Süleyman Şah için yazdığı ve Büyük İskender'in kahramanlıklarını içeren eseri "İskendername"nin sonuna eklediği manzum "Dasitan-ı Tevârih-i Mulûk-u Âl-i Osman", daha sonradan bir kısım Osmanlı tarihçisine kaynaklık ettiği gibi, bu manzum eserden alınan parçalar, yer yer başka Osmanlı tarihçilerinin eserlerini süslemekte de kullanılmıştır.¹⁸

II. Murat zamanında, tarihsel nitelikli üç çeşit eser görülür. Bunlar: "Tevârih-i Âl-i Osman" başlıklı anonim eserler, Arapça ve Farsçadan Türkçeye tercüme edilen eserler ve saray müneccimleri tarafından hazırlanan saray takvimleridir.¹⁹

İlk Osmanlı tarihçilerinin bir kısım halk efsanelerinden ve tarihi bilgileri de ihtiva eden destanlardan faydalandıkları görülmektedir. Fatih Sultan Mehmet

¹⁶ Babinger (1982), 3–6.

¹⁷ Franz Babinger, "Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri", adlı çalışmasında birçok kaynağın aksine şimdiye kadarki en eski Osmanlı tarih yazarının, Sultan Orhan'ın imamının oğlu olan Yahşi Fakih'in olduğunu belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Babinger (1982), 11–12.

¹⁸ Göyünç (1977), 240; Babinger (1982), 12–13.

¹⁹ Oral (2006), 53–54.

devrinin üç önemli tarihi eserinden ikisi Enverî'nin "Düsturnâmesi" ve Karamanî Mehmet Paşa'nın Arapça "Osmanlı Tarihi" takvimlerden alınma bilgilerinin derlenmesi türündendirler. I. ve II. Murat devirlerinde Arapça ve Farsça'dan Türkçeye çeviriler²⁰ de yapılmıştır. Örneğin 1424'de Yazıcızâde Ali'nin, bazı ilavelerle, Farsçadan Türkçeye çevirdiği İbn Bibi'nin "Heşt-Behişt" adlı eseri çok önemlidir.²¹

XV. yüzyılda oldukça yalın bir dille, askeri sınıfların ve sınır halkının psikolojisine göre yazılan ve büyük ölçüde derviş gazilerin görüşlerini yansıtan "Âşık Paşazâde Tarihi", Osmanlı tarihçiliğinde adeta bir kilometre taşıdır. Bu eser Neşri'nin ana kaynakları arasında yer aldığı gibi, devletin kuruluşundan kendi zamanına kadar gelmek üzere bir tarih yazmak bilincinin de dikkate değer ürünlerinden biridir.²²

II. Bayezit zamanında Osmanlı tarihçiliğinde yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde İdris-i Bitlisî, Kemal-Paşazâde ve şemsettin Ahmet birer Osmanlı tarihi yazmaya memur edildiler. Birincisinin Heşt-Behişt (Sekiz Cennet) adlı Tarihi, sekiz Padişah devrini anlatan Farsça, edebi ve ağır bir üslupla kaleme alınan bir eserdir.²³ Tursun Bey, "Tarih-i Ebû'l-Feth" adlı eserinde şeriat yanında örfî hukukun varlığı ve gerekliliğini savunan, hükümdarı görev ve yetkilerini ayrıntılı olarak açıklamıştır.²⁴ Kemal-Paşazâde ise, Türkçe fakat ağır bir dille yazdığı eserini 1508'de tamamlayabilmiş, bunu daha sonradan Mohaç Seferi'ne kadar getirmiştir. Kemal Paşazâde, Osmanlı Tarihini Genel Türk tarihi içerisinde, onun bir parçası olarak gören ilk tarihçidir.²⁵

Osmanlı tarihçileri arasında Karamanî Mehmed Paşa, Lütfî Paşa gibi sadrazamlara; Kemal-Paşazâde, Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi gibi

²⁰ Osmanlı devleti ve toplumu, Türk-İslam geleneğinin hâkim olduğu bir coğrafyada kurulup gelişmiştir. Bu itibarla Türkler arasında yerleşmiş olan ve klasik denilebilecek eğitim-öğretim tarzı, Osmanlı Türkleri tarafından da benimsemiştir. Ana dilleri Arapça olmayan Osmanlı Türkleri de Müslüman oluşlarının etkisiyle ilk dönemlerden itibaren İslami ilimlerin tedrisine ve Arapçadan başta tarih alanında olmak üzere çeşitli branşlarda çeviri faaliyetlerine giriştikleri görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Baş (2006), 56.

²¹ Tekindağ (1971), 658.

²² Arıkan (1991), 77.

²³ Yinanç (1940), 1; Fleischer (1996), 247.

²⁴ Arıkan (1991), 78.

²⁵ Göyünç (1977), 241; Arıkan (1991), 78.

şeyhülislamı, devletin çeşitli kademelerinde mühim görevler alan kimselere rastlanmaktadır. Bu kişilerin ekserisi yalnızca tarihle meşgul olmayıp, edebiyatla, İslami ilimlerle, coğrafya ile hatta tıpla dahi ilgilenmişler ve yabancı ülkelerde meydana gelen gelişmelere de ilgi duymuşlardır. Feridun Ahmet Bey'in bir tercüman ve bir kâtime çevirttiği "Tarih-i Frengi" (Fransa Kralları Tarihi) *Batı* dillerinden Türkçeye yapılan ilk çeviridir. 1580'de III. Murat adına kaleme alınan "Tarih-i Hind-i Garbi", Amerika'nın keşfini, Güney Amerika'nın İspanyollar tarafından zaptını konu alır. Kâtip Çelebi'nin "Cihannümâ" adlı ünlü coğrafya eserinin kaynakları arasında "Asia Minor" adlı bir Batı kökenli eserin varlığı da yine herkes tarafından bilinmektedir.²⁶

Hoca Sadettin Efendi (1536–1599) ve Mustafa Ali (1541–1599) 16. yüzyılın en kudretli tarihçilerindedir. Hoca Sadettin Efendi'nin "Tacü't-Tevârih"²⁷ adlı eseri ile Gelibolulu Mustafa Ali'nin²⁸ "Kühü'l-Ahbâr" adlı eseri Osmanlı tarih yazıcılığına yeni bir düzenleme ve yöntem kazandırmıştır.²⁹

Kanuni döneminden sonra Osmanlı tarih yazarlarının, İran tarih yazarlarının eserlerinden etkilemeye başladı. Bu etki, Fars dili ve edebiyatının Osmanlılar üzerindeki geniş ve derin nüfuzu ile İranlı Firdevsi'nin "Şehname" adlı eserinin tarih yazarları tarafından örnek alınmasıyla başlamıştır. İlk örnekleri Fatih devrinde verilmekle birlikte Kanunî zamanında şehnamecilik bir gelenek haline gelerek memuriyete dönüşmüştür. Şehdî,³⁰ Fethullah Arif Çelebi devrin ünlü "Şehnamecileriydi." 18. yüzyılın başında da şehnameciliğin yerini vakanüvislik almıştır.³¹ 17. yüzyıldan³² itibaren ortaya çıkan vakanüvisçilik şehnamecilik

²⁶ Göyünç (1977), 241–242.

²⁷ Arıkan (1991), 80.

²⁸ Gelibolulu Mustafa Âli'nin ölümünden sonra kazandığı ün büyük ölçüde tarih yazımına yaptığı dev katkıya ve çekinmeden dile getirdiği toplumsal-siyasal eleştirilere dayanır. En önemli eseri olan "Kühü'l-Ahbar" her biri bir cilt oluşturan dört rükn üzerine oluşturulmuş bütünsel bir yapı olarak tasarlanmıştır. Birinci rükn kozmoloji, coğrafya ve insan yaratılışına ayrılmıştır. İkincisinde İslam öncesi Peygamberler ve Moğol istilasına kadarki İslam tarihi, üçüncüsünde Moğol ve Türk hanedanları ele alınır. Yapıtın yaklaşık üçte birini oluşturan dördüncü rüknünde ise Osmanlı tarihi anlatılır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fleischer (1996), 243–253.

²⁹ Köprülü (1999), 19–20.

³⁰ Lewis (1991), 329.

³¹ Oral (2006), 55–57.

geleneğinden ortaya çıkarak İmparatorluğın tarihçilik geleneğine farklı bir boyut getirmiştir. Yüzyılın ünlü tarihçisi İbrahim Peçevi'nin, Macar kaynaklarından yararlandığı bilinmektedir. Yazmış olduğu “Peçevî Tarihi”nde Avrupa’da matbaanın keşfinden, barutun icadından bahsetmektedir.³³

17. yüzyıl Osmanlı tarihçiliğinin en üretken ve en değerli tarihçisi Kâtip Çelebi (1609–1657)'dir.³⁴ Kâtip Çelebi'nin³⁵ tarih alanındaki en önemli eseri, “Fezleketü'l-Akvâl El-Ahyâr fi İlm El-Tarih ve'l-Ahbâr” başlıklı yapıttır. Âdemden 17. Yüzyıla kadar bir dünya tarihi olan bu eser, Batı dillerine de çevrilmiştir. Kâtip Çelebi Osmanlı tarihçileri arasında ilk kez eski Yunan ve Roma tarihiyle ilgilenmiş tarihçidir. Bu alanda “İrşâdü'l-Hayarâ Fi't-tarihi'l-Yunan ve'r-Rum ve'n-Nasarâ” adlı bir eser vermiştir. “Keşfüz-Zünûn” adlı eserinde ise, 17. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlıların yararlandıkları ve bizzat yazdıkları eserlerin bir listesini oluşturmuştur.³⁶

Bu dönem için çok kıymetli bir eser olan “Camiü'd-Düvel”, Arapça, Farsça ve Türkçe, bir kısmı bugün için ele geçmemiş olan 130'un üzerinde kaynağın incelenmesi suretiyle Müneccim Başî Ahmet Dede Efendi tarafından yazılmıştır.³⁷

1725–1730 yılları arasında tercüme faaliyetleri de çok önemli aşamalar kaydetmiştir. Bu dönemde çevrilen eserlerden bazıları şunlardır: Bedrettin Aynî,

³² Franz Babinger, “Beş Bosnalı Tarih Yazarı” adlı çalışmasında, Beş Bosnalı Tarih yazarının, Osmanlı tarihine, yazmış oldukları eserlerle katkıda bulunduğunu belirtir. Bu yazarlar Mustafa Şevki Başeski, İbrahim Kapic Vehbi, Salih Sıdkî b. Kadî Mahmud, Salih Sıdkî Muvakkit ve Muhammed Enverî Efendi Kadıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Babinger (1993), 120–122.

³³ Göyünç (1977), 242.

³⁴ Arıkan (1991), 80.

³⁵ Kâtip Çelebi'nin birçok mühim eseri bulunmaktadır. “Keşfü'z-Zünûn an Esmâi'l-Kütübî ve'l-Fünûn”; “Takvimü't-Tevârih”; “Tuhfetü'l-Kibar fi Esfâri'l-Bihar”; “Cihan-nümâ”; “Süllemü'l-vusûl ilâ Tabakati'l-Fuhul”; “Recmü'r-Racim bi's-Sîni ve'l-Cîm”; “Düstûrû'l-Amel Li-İslâhi'l-Halel”; “İlhamû'l-Mukaddes mine'l-Feyzi'l-Akdes”; Levâmi'un Nûr fi Tercemeti Atlas-Minör”; “Tuhfetü'l-Ahbar fi'l-Hikemi ve'l-Emsâli ve'l-Eş'âr”; Câmiu'l-Mütûn”; Fezleketü'l-Akvalü'l-Ahyâr fi İlmi'l-Târih-i ve'l-Ahbâr”; “Fezleke”; “Mizanü'l-Hak fi İhtiyârü'l-Ehak”; “Şerh-i Muhammediye”; “Revnaku's-Saltanat”; “Terceme-i Târih-i Firengi”; “Nigâristan Gaffârî Letâifinin İhtisarı”; “Tarih ve Tabakat Nevâdiri İhtisarı”; “Bahriye”. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bursalı Mehmed Tahir Efendi (1975), 84–90.

³⁶ Oral (2006), 62.

³⁷ Göyünç (1977), 242; Bursalı Mehmed Tahir Efendi (1975), 101–102.

“İkdü'l-Cumân fi-Tarih-i Ehli'z-Zaman” (Arapçadan); Hand-mir, “Habübü's-Siyer” (Farsçadan); Müneccimbaşı Derviş Ahmet Efendi, “Camiü'd-Düvel” (Arapçadan); İskender Ben Münşî, “Tarih-i Âlem Âra-yı Abbasi” (Farsçadan); Hoca Gıyaseddîn Nakkaş, “Acâibu'l-Letaif” (Farsçadan).³⁸

Vakanüvislik, vakanüvisin devletin resmi belgelerine kolayca ulaşabilmesi ve kayda geçirilebilmesi amacıyla, Divan-ı Hümayun kalemleri bünyesinde oluşturulmuştu. Ancak vakanüvisçiliğin kurumsallaşması 18. yüzyılda gerçekleşmiştir.³⁹

Vakanüvis Mustafa Naima'nın (Ölm. 1716) görevi, 1591'den sonraki olayları ayrıntılarıyla anlatan bir Osmanlı tarihi yazmaktı. Naima, aynı zamanda resmi tarih ideolojisinin tarih alanına taşımakla yükümlüydü. O, “Ravzat'l-Huseyn fi Hulâsat'l-Ahbâr El Havâkîn” adlı eserinin hemen başında –yüz karası Karlofça Antlaşması'nı açıklamak ve yenilir yutulur hale getirmek için Hz. Muhammed'in (S.A.V) Hudeybiye Barışı ile karşılaştırmıştı.⁴⁰ Naima'dan sonra Masrâfzade Şefik Mehmet Efendi (Ölm. 1715) ve sonra da Mehmet Raşit Efendi (Ölm. 1735) vakanüvis olmuştur.⁴¹

19. yüzyılda, bilhassa Lale Devri'nden itibaren Batılılaşma akımı sonucu bütün Osmanlı toplum, kurum ve müesseselerinde de Batının gitgide artan etkisi tarihçilik anlayışlarını da etkiledi. Öte yandan Avrupa devletleriyle kurulan ilişkilerin sonucu bu ülkelerin çeşitli durumlarını yansıtan sefaretnameler gündeme gelmiştir. Bu sefaretnameler Avrupa ahvalinin anlaşılmasına önemli bir katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda tarihçiler için de önemli bir malzeme ödevi görmüş, çoğu kez olduğu gibi vakanüvis tarihlerine derç edilmişlerdir.

1819'da Vakanüvis (Resmi Tarih Yazıcısı) atanan Şanizâde Ataullah Efendi bir doktor olduğu gibi, Batı dili bilen ve Batı kaynaklarından yararlanan birisidir. Hem geleneksel bir öğretim kurumu olan Tıp medresesinde hem de Avrupa modeline göre öğrenim görmüş, dolayısıyla eski ve yeni değerlerle donanmış bir Osmanlı aydınıdır. Arapça ve Farsçanın yanı sıra Latince, İtalyanca, Rumca ve Fransızca biliyordu. Herodotos tarihini de okuyan Şanizâde, “Tarih-i Şanizâde” adlı eserini yazarken Avrupa ülkelerinin gazetelerinden de yararlanmıştı. 1825'te

³⁸ Oral (2006), 69.

³⁹ Arıkan (1991), 84.

⁴⁰ Fleischer (1996), 246; Bursalı Mehmed Tahir Efendi (1975), 109–110.

⁴¹ Oral (2006), 64.

vakanüvislik görevinden alınmış, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla birlikte sürgüne gönderilmiş ve yerine Sahafklarşeyhizâde Mehmet Esat Efendi (1790–1848) vakanüvis olmuştur.⁴²

Mehmet Esat, şanizâde'nin eserlerine ekler yazmış ve bunların devamı olarak, II. Mahmut'un emriyle Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışını anlattığı “Üss-i Zafer” adlı bir yapıt kaleme almıştır. Bu eserin Osmanlılarda Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışının resmi tarihini ve söylemini oluşturma açısından çok önemli bir işlevi bulunmaktadır.⁴³

Vakanüvislik makamı⁴⁴, II. Mahmut'un özellikle 1820'li yılların ortalarında çok değer vermesine karşın gözden düşmeye başladı. Vakanüvislerin gözden düşmelerinin nedeni, bazı yazarların onlara olan güvensizlikleri şeklinde kendini gösterdi. Örneğin, 1821 Mora isyanına tanık olan Ahmet Paşazâde Yusuf, bu olayın vakanüvisler tarafından layıkıyla ele alınıp yazılmadığı düşüncesinden hareketle bu konuda bir risale yazdı. Vakanüvisliğin gözden düşmesine neden olan asıl gelişme, “Takvim-i Vekayî”nin (1831) yayın hayatına başlamasıdır. Gazetenin başyazarı yayın gerekçesinde, dünyada ve memlekette meydana gelen siyasi, iktisadi, sosyal, bilimsel ve teknik alanlardaki gelişmelerin günü gününe yayınlanmasının önemini belirtmiştir.⁴⁵

19. yüzyıla damgasının vuran en büyük tarihçi Ahmet Cevdet Paşadır.⁴⁶ Fransızcaı iyi bilen ve Fransızca kaynaklardan ve arşiv belgelerinden –kendinden önce gelenlerden çok daha büyük ölçülerde- yararlanan bir tarihçidir.⁴⁷ Ahmet Cevdet'in tarih yazımına katkısının Osmanlı modernleşme hareketi açısından önemli bir dönem olan Tanzimat devrinde olması anlamlıdır. Çünkü o, yetkin bir vakanüvis olduğu kadar, becerikli bir Tanzimat brokratıdır da.⁴⁸ Yazmayı deruhte ettiği devre ait bütün vakayinameleri, tercüme kitaplarını, hatıratları birer birer gözden geçiren ve bu belgeleri büyük bir itinayla inceleyen Ahmet Cevdet kendinden önce gelen vakanüvisleri, müellifleri, Hammer'i gördüğü ve bu eserlerden azami ölçülerde

⁴² Arıkan (1991), 85–86; Oral (2006), 65–66; Kütükoğlu (1990), 18.

⁴³ Kütükoğlu (1990), 11; Oral (2006), 66.

⁴⁴ 19. yüzyılın diğer iki önemli vakanüvisi Vasıf ve Antepli Ahmet Asım Efendidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kütükoğlu (1990), 15.

⁴⁵ Oral (2006), 67.

⁴⁶ Yinanç (1940), 4.

⁴⁷ Göyünç (1977), 243.

⁴⁸ Oral (2006), 67.

faydalanarak eserlerini vücuda getirdiği anlaşılmaktadır.⁴⁹ “Tarih-i Cevdet” adlı eserini otuz yıllık bir çalışma sonucunda tamamlamıştır. “Kıyas-ı Enbiyâ” ve “Tevârih-i Hulefâ” aslı eserleri pedagojik değeri teslim edilmiş; husûsiyle sâde ve vecîz dil üslûbu çok takdîr olunmuştur.⁵⁰

19. yüzyılın mühim yazarlarından Ahmet Vefik Paşa, nadir ve yazma birçok tarihleri ihtiva eden büyük ve mühim bir kütüphaneye malik olan, şark ve garp dillerinin birçokuna vakıf bulunan bu zat ilminin derinliği nispetinde bir şey yazmamış ve yalnız mekteplerde okutulmak üzere “Fezleke-i Tarih-i Osmanî” adlı küçük bir kitap kaleme almıştır. Bu eser daha sonradan Ahmet Mithat Efendi, Mansurîzade Mustafa Paşa, Murat Bey ve Abdurrahman Şeref Efendi’ye örnek teşkil etti. Bunlar içinde Mustafa Paşa’nın “Netayicü’l-Vukuat” adlı eseri bihakkın tettebbu mahsulüdür.⁵¹

Bütün bu açıklamalardan sonra diyebiliriz ki, Türkiye’de tarihçilik genel anlamda dört aşamadan geçerek gelişimini sürdürmüştür. Bunlar: Dinsel Tarih Anlayışı, hanedan tarih anlayışı, ırksal tarih anlayışı ve son olarak ulusal tarih anlayışı. Tanzimat’a kadar, tarih olaylarının açıklanmasında genellikle dinsel tarih anlayışı geçerli olmuştur. Osmanlı Devleti’nin teokratik yapısı buna olanak hazırlamıştır. Medrese, dinsel tarihçilik zihniyetinin kaynağı, yayıcısı ve denetçisi olmuştur. Halk arasında dolaşan yazılı ve daha çok sözlü edebiyat örnekleri konularının tümünde, dinsel tarihçilik anlayışı izlerine rastlanmaktadır. Tanzimat hareketiyle Osmanlı örgütlerinin tümünde başlayan modernleşme hareketlerinin, tarih anlayışında da bir değişmeye istikamet vermiş olduğu bilinmektedir. Haklar önünde eşit bir tebaa meydana getirilmeye kalkışılması, genel eğitimde medresenin tekeline son verilerek çağdaş eğitim örgütlerinin kurulmasına girişilmesi, tarih anlayışını dinsel mihverden hanedan tarih anlayışına doğru kaydırmaya başlamıştır. Osmanlı hanedanı etrafında, cins ve mezhep ayrıntısı göstermeksizin çeşitli halkları de amaç tutan bu tarih anlayışında ülküleştirmek istenen, hanedan veya Padişah’tır. Ne var ki, Padişah aynı zamanda Halife olduğu için, hanedan tarihi yanında dinsel tarih de devam etmiştir. Bu tarih anlayışlarının geçerli oldukları devirde, özellikle, dinsel tarihçilik devrinde tarih yazıcılığı, dar kalıplar içinde yaşamıştır. Tarih yazarı telif hakkı ile değil, fakat büyüklerin veya devletluların ihsanı ile yaşamak zorunda

⁴⁹ Yinanç (1940), 4.

⁵⁰ Kütükoğlu (1986), 108–114; Kütükoğlu (1990), 19.

⁵¹ Yinanç (1940), 5–6; Arıkan (1991), 88.

bulunduğu için, tarih olaylarını açıklarken, eleştiri olanaklarında yoksundu. Zaten her Őeye egemen durumunda olan din de, böyle bir eleştiri için yeteri kadar özgürlük vermiyordu. Birinci Meşrutiyet idaresinin amacına ulaşamaması, Hıristiyan ve Müslüman halk arasında ulusçuluk fikirlerinin gelişmesi, nedeniyle Türk aydınları arasında, ulusal tarih doğrultusunda bir eğilim başlamıştır. Türk tarihi çerçevesinde, Türk dili, Türk edebiyatı ve Türk tarihi konularında yaymış oldukları araştırma sonuçları Türkçeye çevrilmeye ve hatta bazı telif eserler de meydana getirilmeye başlanmıştır. Bu nedenle yukarıda sözü edilen iki tarih anlayışına bir üçüncüsü de eklenmiştir.⁵²

Mükrimin Halil Yinanç, Tanzimat adlı yapıtta yer alan “Tanzimat’tan Meşrutiyete Bizde Tarihçilik” başlıklı makalesinde “*Bizde, bütün sosyal ve kültürel ilimlerde olduğu gibi, tarihe dair bilimsel eserlerin telif ve tercümesi çalışmaları hürriyetin ilanından yani 1908’den sonra başlamıştır.*”⁵³ ifadesine yer vermiştir. Aynı Şekilde Mizancı Mehmet Murat, 1909 yılında yayınlanan bir eserinde, Osmanlı tarihinin yazılmadığını ve o zamana kadar yazılmış tarihlerin “vukuat cetvellerinden ibaret” olduğunu ileri sürmüştür.⁵⁴ “*Tarih-i Osmanî henüz yazılmamıştır. Mevcut olan tevârihânlar da pek çok nevâkısı Őamil olmak Őartıyla –vukuat cetvellerinden ibarettir. Hele ilk asâr ve vukuât-ı tarihiyemiz bir müddet ağızdan ağıza devr olunduktan sonra Orhangazi’nin İmamı oğlu Őeyh Yahşi Bin İlyas tarafından zabt edilmiş. Açık Paşazâde Derviş Ahmet tarafından tevsi edildiikten sonra İdris-i Bitlis’in, yani bir mültecinin zabtına uğramış, müte’ahhiren İdris’ten düzce almak ile ikfâ ettikleri için öylece bize kadar vâsıl olmuş rivayât ve hikâyâtтан ibarettir.*”⁵⁵

II. Meşrutiyet’in ilanıyla birlikte ön plana çıkan Osmanlıcılık akımının ve Osmanlı tarihini çağdaş bilimsel ölçütlere uygun biçimde yazma düşüncesinin etkisiyle “Tarih-i Osmanî Encümeni” (TOE) kurulmuştur. Encümenin kuruluğu, Padişah Mehmed Reşat’ın saltanatı ve Hüseyin Hilmi Paşa’nın ikinci sadrazamlığı zamanında gerçekteşmiştir. Mehmed Reşat’ın Abdurrahman Şeref Efendi’yi 17 Mayıs 1909’da vakanüvisliğe atamasıyla encümenin kuruluğu süreci de başlamıştır. Encümen, 27 Kasım 1909’da kurulmuştur. Tarih-i Osmanî Encümeni, çalışma alanı ve misyon açısından 1851’de kurulan “Encümen-i Dâniş”in devamı niteliğinde bir

⁵² Karal (1977), 255–256.

⁵³ Yinanç (1940), 23.

⁵⁴ Oral (2006), 73.

⁵⁵ Oral (2006), 75; Ayrıntılı bilgi için bkz. Mizancı Mehmed Murat, Tarih-i Ebu’l-Faruk, c. 1, (1325-R. 1909).

kurumdur. Müessesenin temel amacı Osmanlılık düşüncesi etrafında bir Osmanlı tarihi vücuda getirmektir. Yayın organı olarak “Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası” (TOEM) yayın hayatına girmişse de; 1918 yılına gelindiğinde encümen etkinliğini kaybetmiştir. Encümenin etkinliğini kaybetme sürecinde, encümenin hamisi olarak bilinen Sultan Mehmet Reşat’ın vefatı ile Mondros Mütarekesi’nden sonraki gelişmelerin önemli etkenler olduğu görülmektedir.⁵⁶

II. Meşrutiyet döneminden sonra tarihçilik, yeni Türkiye Devleti’nin kurulması ile bugünkü ulusal ve çağdaş aşamasına girmiştir.⁵⁷ Bu aşamanın yakın etkenleri arasında Osmanlı Devleti’nin parçalanması, Osmanlı müesseselerinin yıkılması ve özellikle Atatürk’ün tarih ile yakından ilgilenmesi vardır. Osmanlı Devleti’nin parçalanmasının akabinde, Türkler aleyhine, 1095 tarihinde Papa II. Urban’ın başlattığı karalama ve tarih tahribatı tekrar en üst seviyesine ulaştı. I. Dünya Savaşı sonunda ülke topraklarını işgal eden güçler, Anadolu toprakları üzerinde Ermeni, Rum Yunan, Bizans ve Hıristiyanlık propagandası yaptılar. Haçlı seferleriyle başlayan Türk düşmanlığı Anadolu topraklarının taksimatında kendini gösterdi. Öyle ki Yunanlılar Batı Anadolu’da nüfuz elde edebilmek amacıyla, coğrafya ve uygarlık delilleri ortaya atmaya çalıştılar. İtalyanlar, Eski Roma İmparatorluğu’nun halefleri olarak, hak iddia etmişlerdir. Fransızlar, Haçlı seferlerinden sonra bir Frank Devleti’nin kurulmasını bahane ederek Güney Anadolu’nun bir kısmına sahip çıkmışlardır. Atatürk, Büyük Zaferden sonra bu haksız hüküm ve iftiraların daha sonra da devam ettirilebileceğini tahmin ederek 1928 yılından itibaren tarih çalışmalarını örgütlemiştir. Çağdaş Türk tarihçiliğini bu örgütlenme ile başlatmak mümkündür. Sistemli olarak ulusal tarih denilen olgu bu tarihten itibaren ortaya çıkmıştır.⁵⁸ Bu nedenledir ki Türkiye’nin yakın geçmişini irdeleyen, günümüzde ortaya çıkan olaylarla yakın ve pratik bağlantılarını kurabilen tarihçiliğin üzerinde de önemle durmak gerekmektedir.⁵⁹

Cumhuriyet döneminde devleti ve ulusu teokratik nitelikte çevreleyen çemberler kırıldığı için, Türkiye tarihini, dünya tarihi ile bağlantılı olarak incelemek mümkün olmuştur. Tarihin yardımcı bilimleri de oldukça önem kazanmıştır. Bu devirde büyük gelişme kaydeden bilimlerin başında arkeoloji ve folklor gelmektedir.

⁵⁶ Oral (2006), 91–144.

⁵⁷ Arıkan (1991), 91

⁵⁸ Karal (1977), 255–257.

⁵⁹ Özbaran (2006), 96.

Atatürk iktidarı boyunca Türkiye’de tarih biliminin gelişmesi için çabalamıştır. Örneğin 1928 yılında Wells’in “Cihan Tarihinin Ana Hatları” adlı eseri tercüme ettirilmiştir. Bununla Atatürk devlet okullarında bilimsel bir görüşü hâkim kılmak istemiştir. “Tarih Tetkik Cemiyeti”nce hazırlanan, 4 ciltlik kitap (TARİH I, II, III, IV) bu dönem için çok önemli bir işlev görmüştür. Tarih çalışmalarını teşkilatlandırmak için Tarih Kurumu’nu kurmuş, bunu yeterli görmeyip Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’ni de buna eklenmiştir.⁶⁰

Mustafa Kemal Atatürk, Milli Mücadele yıllarında Yunan, İtalyan ve diğer milletlerin tarihsel temellere dayanarak Anadolu toprakları üzerinde hak iddia etmeleri üzerine, 1930’lu yıllarda “Türk Tarih Tezi” adı altında karşı bir görüş oluşturdu. Bu görüşe göre Hititlerin (Etiler), Sümerlerin, Etrüsklerin; Türk kökenli Halklardan oluşan devletler olduğu savı ileri sürüldü. Konuyla ilgili çok ciddi çalışmalar yapıldı. Birincisi 1932 ve ikincisi 1937 yıllarında olmak üzere iki defa “Türk Tarih Kongresi” tertip edildi.⁶¹ Modern bilime göre bu “Tez”in bilimsel ve akademik bir yanı yoktur ancak; bu çalışmayla o dönem için yeni Türk Devleti’nin Anadolu coğrafyasında yaşamış eski uygarlıklarla ilişkilerini tarihi boyutta değerlendirerek hukuki bir perspektif kazanılmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyet döneminde çağdaş tarihçiliğin gelişmesinde çok önemli bir yeri olan Fuat Köprülü, Atatürk devrinden başlamak üzere yaptığı derin çalışmalarla kendine özgü bir ekol oluşturarak, Türkiye’de tam anlamıyla modern tarihçiliğin temelini atmıştır. Onu takip eden tarihçiler Türk tarih araştırmalarını daha da ileriye taşımışlardır. Cumhuriyetin ilk yıllarında itibaren Fuat Köprülü’nün kurduğu sistemden yola çıkarak çok önemli tarih araştırmaları yapan tarihçiler arasında: Ömer Lütfi Barkan, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osman Turan, Mehmet Altay Köymen, Faruk Sümer, Halil İnalçık, Tayip Gökbilgin, Cevat Baysun, Enver Ziya Karal, Nejat Göyünç, Cengiz Orhonlu, Akdes Nimet Kurat, Zeki Velidi Togan, Kemal Karpat, Bekir Sıtkı Baykal, Utkan Kocatürk, Afet İnan, İbrahim Kafesoğlu ve diğer tarihçiler sayılabilir. Verdikleri önemli eserlerle medrese ve vakanüvis tarihçiliğinden; modern anlamda batı tarihçiliğiyle rahatlıkla boy ölçüşebilecek eserler veren bu tarihçiler Cumhuriyet dönemi tarihçiliğinin iskeletini oluşturmuşlar ve bunun gelişimini çağdaş boyutlara ulaştırmışlardır. Cumhuriyet döneminde Türk tarihçiliğinin gelişiminde yabancı tarihçilerin de çok büyük katkıları olmuştur.

⁶⁰ Karal (1977), 258; Oral (2006), 268.

⁶¹ Oral (2006), 283–323.

Tanınmış tarihçilerden Bernard Lewis'in "The Emergence of Modern Turkey"⁶² adlı eseri, 1961 yılında Oxford Üniversitesi tarafından yayımlandığında, Türkiye Cumhuriyeti tarihine derinlik kazandıran bir çalışma olarak özellikle Anglo-Amerikan dünyası için önemli bir elkitabı olmuştur. Türkiye'de de yöntemiyle izlenen ve 1970 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından Türkçeye tercüme ettirilerek daha geniş okuyucu kitlesine seslenen bir başvuru eseri durumuna gelmişti. Lewis'in bu çalışması, daha önceleri Türkiye ile ilgili olarak yapılan yayınların sığlığını aşmış, yüzeysel gözlemler ya da politik uyarlamaların gerektirdiği söylemler karşısında, ciddi tarihçiliğin gerektirdiği özgün kaynaklara dayalı olguları Batı dünyasına aktarmıştı. Bunun dışında Feroz Ahmad'ın Ortadoğu'nun oluşumunu ele alan bir dizi içinde çıkan "The Making of Modern Turkey"⁶³, Eric J. Zürcher'in "Turkey: A Modern History" ya da Suraiya Faroqi'nin Osmanlı Tarihi ile ilgili kitapları, Türkiye Cumhuriyeti'ni ve ona tarihsel derinlik kazandıran süreçleri yeni kavram, yaklaşım ve donanımlarla açıklarken, tarihçiliğin "öteki" veya "oryantalizm" in Batı merkezli niteliklerini bir hayli kırarak, kuru sempatzimin ya da Batı merkeziliğin politik beklentilerinin ötesinde ele aldıkları konuları tarihçilik disiplinin zorladığı ciddiyetle işlerken, Türkiye'yi yüzyıllar boyu sürmüş olan "bir başka ülkeye yakışacak" tavırlarla ele alanların bir hayli uzağında kalabilmişlerdir.⁶⁴

Günümüzde Türk tarihçiliğinin gelişimi önemli boyutlara ulaşmıştır. Vücuda getirilen mühim eserler ile önemli aşamalar kaydedilmiştir.

Türk ve Batı Tarihçiliğine Örnek İki Kitabın Karşılaştırmalı Analizi

Makale çalışmamızın bu bölümünde 20. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınmış biri Batı ve dünya tarihçiliğinde, diğeri ise Türk tarihçiliğinde adeta birer kilometre taşı olan iki kitabın karşılaştırmalı analizi yapılacaktır. Bu analizle, makale çalışmamızda buraya kadar incelediğimiz Türk tarihçiliğinin, hangi aşamalara ulaştığı, şu anki serüveni ve geleceği ile ilgili aydınlatıcı bilgilere ulaşılmaya çalışılacaktır.

⁶² Ayrıntılı bilgi için bkz. Lewis (1991).

⁶³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmad (1993).

⁶⁴ Özbaran (2006), 98–124.

Tarih Nedir?

Büyük İngiliz tarihçisi Edward Hallett Carr⁶⁵ tarafından yazılan “Tarih Nedir?” (What is History?) isimli kitap, Ocak-Mart 1961 tarihinde Cambridge Üniversitesi’nde yine diğer bir büyük İngiliz tarihçisi George Macaulay Trevelyan adına düzenlenen konferanslar kapsamında birbirinden ayrı altı bölümden oluşan bir konferanslar dizisinden oluşmaktadır. Altı farklı konferansta sunduğu metinleri geliştirip, bir kitapta birleştiren Edward Hallet Carr, yapmış olduğu bu çalışmayla sadece İngiltere ve Avrupa’da değil, bütün dünyada adından söz ettirmeyi başarmıştır. Yazar genel anlamda modern çağlardan itibaren başta İngiltere ve Avrupa olmak üzere dünyada, *tarih biliminin geçirdiği evreleri, tarihe bakış açılarının değişimini, tarih bilimine yanlış bakış açılarını, tarihin ne olması ya da ne olmaması gerektiği ve tarih felsefesi* ile ilgili görüşlerini değerlendirdiği bu çalışmasında fikirlerini analiz etmiştir.

Yazar “Tarihçi ve Olguları” bölümünde (s. 9–35) özellikle İngiliz tarihçiliğinde önemli yer tutan eserler ve bu eserlerin sahipleri olan tarihçilerin yorumlarından faydalanarak *tarih, olgu, tarihçi ve olguları, tarihin yazım aşamasında tarihçinin içinde yaşadığı toplumun etkisi, din, ekonomik ve sosyal çevre ile dünyaya bakış açısı* gibi kavramları benzetmeler ve örneklemler vererek açıklamaya çalışmıştır. Yazara göre herhangi bir tarih çalışmasının oluşabilmesi için

⁶⁵ Büyük Tarihçi ve Üstad Edward Hallet Carr, 28 Haziran 1892 tarihinde Londra’da doğdu. 3 Kasım 1982’de Cambridge’de öldü. 1916’dan itibaren Dışışleri Bakanlığı’nda çalışmaya başladı. 1919’da İngiliz delegasyonu ile Versailles Konferansı’na katıldı. İngiliz Dışışleri Bakanlığı’nda kurulan Sovyetler Birliği Dairesi’nde çalışmalarını sürdürdü. 1936’da Bakanlıktan ayrılarak, çeşitli üniversitelerde öğretim üyeliği yaptı. 1941–1946 yılları arasında The Times’da yayın yönetmen yardımcısı olarak çalıştı. Bağlıca eserleri şunlardır: Dostoyevsky 1931; The Romantic Exiles 1933; Karl Marx 1934; International Relations Since The Peace Treaties 1937; Michael Bakunin 1927; The Twenty Years’ Crises 1939; Britain, A Study of Foreign Policy from Versailles to Outbreak of War 1939; Condition of Peace 1942; Nationalism and After 1945; The Soviet Impact on the Western World 1946; Studies in Revolution 1950; The Bolshevik Revolution 1950–1953; The New Society 1951; German-Soviet Relations Between the Two World Wars 1951; The Interregnum 1954; Socialism in One Country 1958-1964; What is History? 1961; Before and After 1969; Foundations of a Planned Economy 1969-1978; The Russian Revolution from Lenin to Stalin 1979; Lenin to Stalin 1979; From Napoleon to Stalin 1980; The Twilight of the Comintern 1982.

en önemli etkenlerden biri *olgulardır*.* “Tarihi olgu nedir?” Tarihin omurgasını oluşturan ve bütün tarihçiler için değişmez olan bilgilerdir. Örneğin Hasting Savaşı’nın 1066 yılında yapılması bir olgudur. Bu savaşın 1065 veya 1067 yılında yapılmış olmadığını bilmek bir tarihçi için önemlidir. Dolayısıyla *kesin doğruluk bir ödevdir ancak bir erdem değildir*. Bir tarihçiyi kesinliğinden dolayı övmek, bir mimari yapıda iyi fırınlanmış keresteyi ya da gereğince karıştırılmış harç kullandığından dolayı övmeye benzer. Bir tarih eserinin oluşumunda önemli bir diğer etken ise tarihçidir. Bir tarih eserini ele alınca, ilk ilgileneceğimiz, içindeki olgular değil, onu yazan tarihçi olmalıdır. Olguları incelemeyi önce tarihçiyi incelemek gerekir. Olgular uçsuz bucaksız ve hatta bazen sınırsız bir okyanusta dolaşan balıklara benzerler, tarihçinin ne yakalayacağı kısmen şansa, fakat asıl, avlanmak için okyanusun neresine gideceğine ve hangi oltayı kullanmayı seçeceğine bağlıdır –elbette bu iki etkeni de ne tür bir balık yakalamak istediği belirlemiştir. Dolayısıyla tarihçinin kullanacağı yöntem ve olgulara yaklaşım tarzı oluşturacağı eserin şekillenmesinde en temel öğelerdendir. Tarihçi geçmişi ancak günümüz açısından inceleyebilir, geçmiş anlayışımızı bugünün gözleriyle oluşturabiliriz. Tarihçi çağının insanıdır ve çağına insan varoluşunun koşulları ile bağlıdır. Dolayısıyla *“tarihçinin görevi geçmişi sevmek ya da kendisini geçmişten kurtarmak değil, bugünü anlamının anahtarı olarak onun üstünde çalışmak ve anlamaktır.”*

E. H. Carr, “Toplum ve Birey” (s. 37–64) bölümünde birinci bölümde bağlantılı olarak *birey, toplum ve tarihçi* kavramlarını tartışmıştır. Birinci bölümde tarihi karşılıklı bir etkileşim süreci, bugünde yaşayan tarihçi ile geçmiş olguları arasında bir diyalog olarak tanımlayan yazar, buna yeni açılımlar getirmiştir. “Tarihçiler nereye kadar tek tek bireylerdir, nereye kadar kendi toplum ve dönemlerinin ürünüdürler? Tarih olguları nereye kadar tek tek bireyler hakkındaki olgular, nereye kadar toplumsal olgulardır? Tarihçi bir bireydir. Öteki bireyler gibi o da aynı zamanda bir toplumsal olaydır, ait olduğu toplumun hem ürünü, hem de isteyerek ya da istemeyerek sözcüsüdür, tarihi geçmişin olgularına işte bu sıfatla yaklaşır. Bazen tarihin gidişinden “Yürüyen bir tören alayı” diye söz ederiz. Bu haklı bir benzetmedir –*yeter ki tarihçi kendini ıssız bir kayalıktan çevresine bakan bir kartal ya da tören kürsüsünde önemli bir kişi saymaya kalkışmasın*. Bunların hiçbiri değildir! Tarihçi, *alayın bir başka bölümünde yorgun argın yürüyüp giden bir başka gölgeli kişidir yalnızca*. Tören alayı dönüp dolaştığı, bir sağa bir sola

* “Olgular kutsal, kanılar özgürdür” (C.P. Scott)

saptığı, bazen tam geriye katlandığı, farklı kimselerin birbirlerine göre durumları sürekli değiştiği için, örneğin Ortaçağlara, atalarımızın 100 yıl önce olduğundan çok daha yakın bulunduğumuzu ya da Caesar çağının bize Dante çağından daha yakın durduğunu söylemek pekâlâ mümkündür. Geçit alayı –ve onunla birlikte tarihçi de-ilerledikçe, yeni görünüm ve yeni bakış açıları belirir. Tarihçi tarihin bir parçasıdır. *Tarihçinin bu geçit alayı içinde kendini bulduğu nokta, onun tarihi görüş açısını belirler.*”

Yazar “Tarih, Bilim ve Ahlak” (s. 65–98) bölümünde tarihin, bilim, din ve ahlak kavramlarıyla olan iletişimi ve etkileşimi konularını incelemiştir. Bu kapsamda tarih için yapılan yanlış yorumlardan yola çıkılarak bu yorumların tam tersi açıklanmaya çalışılmıştır. Tarih için yapılan yorumlar şu şekilde olmaktadır. “1) Tarih yalnız ve yalnız biricik olan şeylerle, bilim ise genel şeylerle ilgilenir 2) Tarihten ders çıkarılmaz 3) Tarih geleceği önceden haber vermez 4) Tarihte insan kendini gözlediği için, tarih zorunlu olarak öznel dir 5) Tarih, bilimin tersine din ve ahlak sorunlarını için içine katar. Bir kere genellemenin yanlış olduğunu söylemek saçmadır. Tarih genellemelerle beslenir. *Geçmişin ışığında bugünü öğrenmek, aynı zamanda bugünün ışığında geçmiş öğrenmek demektir.*”

“Tarihte Nedensellik” (s. 99–122) bölümünde tarihte nedensellik ve rastlantı kavramlarını tartışmıştır. Yazara göre bir tarihçinin eserinin oluştururken ve olguları ile sürekli bir etkileşim içerisinde bulunma aşamasında, olgularının oluşma nedenlerini inceleyerek çözmeye çalıştığı sorun üzerinde çok önemli mesafe kat eder. Olguların sebebini araştırmayan tarihçi yapmış olduğu bütün yorumlarda yanlış gider. “*Tarihin bir rastlantılar demeti olduğunu söyleyenler kafaca tembel ya da düşük düzeyde insanlardır. Tarihçi ele aldığı her konunun bir akli açıklaması olduğunu bilir. Tarihçi durmadan niçin* sorusunu soran bir yaratıktır.*”

“İlerleme Olarak Tarih” (s. 123–149) bölümünde, tarih için hedef ve tarihçi için nesnellik konuları incelenmiştir. Carr’a göre dünyevi niteliğini kaybetmek pahasına, bir anlam ve amaç edinmiştir. Tarihin hedef kazanması, otomatik olarak tarihin sonu demektir. Tarih akan toplumsal süreç içinde devinim halinde hareket eden bir sürekliliktir. Ona bir hedef biçmek onu sona itmektir. Bu da akıl dışıdır. Tarihçi için nesnellik kavramı ise içinde çıkılması müşkül bir durumdur. Bir tarihçinin nesnel olduğunu söylersek iki şeyi anlatmak isteriz. “**1) Her şeyden önce**

* Tarihçi “*niçin*” sorusunun ardından “*nereye*” sorusunu da sorar.

onun toplum ve tarih içindeki kendi konumunun sınırlı bakış açısının üstüne çıkma yeteneği olduğu; 2) Geçmişe bakışları, kendilerinin hemen içinde buldukları, konuyla büsbütün sınırlı olan tarihçilerin erişebildikleri daha sağlam ve daha sürekli bir kavrayışa sahip olabilecek şekilde kendi görüş gücünü geleceğe yansıtabilme yeteneği olduğunu. Geçmişin tarihçisi ancak geleceği anlamaya doğru yaklaştıkça nesnelliğe yaklaşabilir.”

Yazar “Genişleyen Ufuklar” (s. 151–176) bölümünde ise yukarıda genel hatlarıyla özetlemeye çalıştığımız hususlarda yapmış olduğu değerlendirmeleri kendi bakış açılarıyla çeşitli dallarda eser vermiş usta yazarların fikirleriyle karşılaştırmalı olarak sonuca götürmüştür.

Tarih, Tarihçi ve Toplum

“Tarih yinelenen, sıkça yenilenen bir bilgi dalıdır; doğası gereği çokseslidir, eksiksiz yazılamayacaktır. Önemli olan şey, ihtiyacı duyulan ufku ona sağlamaktır, alanındaki yeni gelişmelerden toplumu haberdar etmektedir.”⁶⁶ Salih Özbaran⁶⁷ tarafından kaleme alınan “Tarih, Tarihçi ve Toplum” isimli eser Türkiye’de bu alanda yazılmış eserler içinde en önemli olanıdır. Büşra Ersanlı Behar⁶⁸, Zeki Velidi Togan, Tuncer Baykara⁶⁹, Mübhat Kütükoğlu⁷⁰, E.S. Yalçın gibi tarihçiler de tarih araştırması ve metodu ile ilgili eserler vermiş olsa da hiçbiri Peter Burke, Collingwood, John Tosh ve E.H. Carr gibi tarihin felsefi yanıyla ilgilenmemiştir. Bu açıdan bakıldığında Salih Özbaran, Türkiye literatürüne önemli bir boşluğu doldurucu nitelikteki bu eseri kazandırmıştır. Eser *tarihin amacı, niçin yapıldığı, tarihin felsefesi, Türkiye’de tarihin geçirdiği aşamalar, öğretimde tarih, tarihin gerekliliği* gibi konuları inceleyici niteliktedir.

Salih Özbaran, eserinin “Tarih Deyince” (s. 1–29) bölümünü *Çok Sahipli Bir Alan, Nedir Tarih? Tarih Ne İşe Yarar, Mektepli Tarihçiliğin Sorunları* gibi başlıklar altında incelemiştir. “Çok Sahipli Bir Alan” başlığı altında tarihin, tarihçiler dışında

⁶⁶ Özbaran (2006), önsöz.

⁶⁷ Prof. Dr. Salih Özbaran, Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Bölüm başkanıdır. Tarih ve Öğretimi 1992; The Ottoman Response to European Expansion 1994 başlıca yayınlarıdır. Tarih öğretimi ve Avrupa-Osmanlı yayılcılığı konuları üzerine çalışmaktadır.

⁶⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Behar (1992).

⁶⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Baykara (1995).

⁷⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kütükoğlu (2007).

başka kimseler için de çok önemli olduğunu, özellikle siyasetçilerin kendi konumlarını legalize etmek için tarihi kullandıkları hususuna değinmiştir. Yazara göre “Tarih iki anlama gelir: Birincisi gerçekleşmiş olduğuna inandığımız ama ortaya çıkarılamamış veya tarihçiler, uzmanlar ya da yorumcular tarafından biçimlendirilmemiş, keşfedilememiş geçmiş dşunesidir, diğeri ise geçmişle uğraşan kişilerin kanıtlara ve belgelere dayanarak kurmayı ve şekillendirmeye çalıştıkları geçmiş imgesidir. Tarih çalışmalarının tarihçinin yaşadığı dönemde yapıldığı unutulmamalıdır, başka bir deyişle, tarih çalışması geçmişin değil, geçmişten artakalmış, sürüklene gelmiş izlerin irdelenmesidir ve tarihçinin birikiminde oluşan değer yargılarından fişkıran soruların yanıtlanmış biçimidir. Ancak tarih, sınırlandırılmış bir tanım içine sokulabilecek bir çalışma alanı değildir. Toplum yaşamının bellediğidir tarih, bunların içinde toplumların değişimleri vardır, toplumları yönlendiren ideolojiler, onların gelişmelerine yardımcı olan veya ilerlemelerini zorlaştıran maddi koşullar yer almaktadır.”

“Tarihçi ve Toplum” (s. 30–62) bölümünde yazar genel olarak bu kavramların karşılıklı etkileşimi hususuna değinmiştir. Tarih araştırmaları ne tarihçiye yaşıştırılan etiketle, ne de seçilen kaynakların niteliğiyle belirlenmektedir. Tarihçi belirli tarihsel sorunları entelektüel gerekleriyle ortaya koymaktadır, onun son duraktaki amacı, beşeri hayatı bütün çeşitliliğiyle kavramak ve tarihsel bilgiyi bunun üzerine inşa etmektir.*

“Tarihçilikte Aşamalar” (s. 63–97) bölümünde yazar tarihe daha geniş açıdan bakabilmek, tarihin yüklendiği işlevleri görebilmek, günümüzde ulaştığı tarihçilik düzeyine öncülük etmiş olan geçmiş serüvenini ortaya koymak için, yüzyıllar öncesinden günümüze doğru bir zet sunmaya çalışmıştır. “Eski Yunan ve Roma’da Tarihçilik, Ortaçağda Tarihçilik, Rönesans’tan 19. yüzyıla Tarihçilik ve 20. yüzyılda Tarihçilik” başlıkları altında kendi bakış açısıyla bir değerlendirmede bulunmuştur. 20. yüzyıl için yaptığı değerlendirmede “Annales Okulu”na ayrı bir parantez açarak, bu ekolün 20. yüzyıl tarihçiliği ve gelişimi üzerine etkilerini tartışmıştır. Yazar bu bölümde 20. yüzyılda Türkiye’deki tarihçiliği de eleştirel bir gözlemle işlemiştir. “Türkiye’de tarihçilik Cumhuriyet dönemine İslam birliğini ve Türk bütünleşmesini savunanların dşunesiyle girdi. Türk ırkının kökleri aranırken ve Anadolu’ya sahip çıkma niyetiyle orada yaşamış toplumların, değişik ırkların Türklüğü yolundaki varsayımlar ortaya konulurken, aşılıklara, saçmalıklara gidildi ancak laik dşunenin

* *Tarihçiler köyleri araştırmazlar; köylerde araştırmışlar.*

tarih araştırmalarında belirli bir ortam yaratması tarihçiliğın önemli kazanımlarından birisi oldu.”

“Türkiye’de Tarihçilik” (s. 98–124) bölümünde yazar genel hatlarıyla Türkiye tarihçiliğı değerlendirilmekte, Türkiye’de tarihçiliğın sorunları maddeler halinde verilmekte ve bu dönemde tarihçiliğın gelişimi incelenmektedir. Yazara göre Cumhuriyet döneminde çağdaş tarihçiliğın gelişmesinde çok önemli bir yeri olan Fuat Köprülü, Atatürk devrinden başlamak üzere yaptığı derin çalışmalarla kendine özgü bir ekol oluşturarak, Türkiye’de tam anlamıyla modern tarihçiliğın temelini atmıştır. Onu takip eden tarihçiler Türk tarih araştırmalarını daha da ileriye taşımışlardır. Cumhuriyetin ilk yıllarında itibaren Fuat Köprülü’nün kurduğu sistemden yola çıkarak çok önemli tarih araştırmaları yapan tarihçiler arasında: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osman Turan, Mehmet Altay Köymen, Faruk Sümer, Tayip Gökbilgin, Cevat Baysun, Enver Ziya Karal, Nejat Göyünç, Cengiz Orhonlu, Akdes Nimet Kurat, Zeki Velidi Togan, Kemal Karpat, Bekir Sıtkı Baykal, Utkan Kocatürk, Afet İnan, İbrahim Kafesoğlu ve diğer tarihçiler sayılabilir. Verdikleri önemli eserlerle medrese ve vakanüvis tarihçiliğinden; modern anlamda Batı tarihçiliğıyla rahatlıkla boy ölçüşebilecek eserler veren bu tarihçiler Cumhuriyet dönemi tarihçiliğının iskeletini oluşturmuşlar ve bunun gelişimini çağdaş boyutlara ulaştırmışlardır.⁷¹

Salih Özbaran, kitabının son bölümünü eğitim ve tarihçilik konularına ayırmıştır. “Öğretimde Tarihçilik” (s. 125–180) bölümü ağırlıklı olarak tarih biliminin öğretiminde ortaya çıkan sorunlar ve bunlara çözüm yolları üretimi temaları üzerine genel anlamda bir tartışma bahsidir. Yazara göre gerek dünya ve gerekse Türkiye’de tarih öğretilimi çağdaş yöntem ve metotlara uygun yapılamamaktır. Öğrenciyi tarihin işlevi olabileceğine, tarihin çağırışım sezdirebileceğine, geleceğın oluşumunda onu yinelememeye, katı kalıplar içine onu oturtmaya kalkışmadan ufkunu genişletmek için dinamik bir güç olabileceğine teşvik etmek gerekir. Bu amaç yazarın aynı zamanda tarihe bakışını ve ondan beklentilerini de aksettirmektedir.

İki Kitabın Karşılaştırmalı Analizi

“Tadir Nedir?” ve “Tarih, Tarihçi ve Toplum” *tarih felsefesi, tarihin ne olduğu, kökeni, kapsamı, amacı, ilkeleri, fonksiyonları ve gerekliliği* gibi konularda

⁷¹ Özbaran (2006), 96.

adeta nefis bilgiler veren iki ayrı çalışmadır. ‘‘Tarih Nedir?’’ tarihçilik alanında adeta bir başyapıttır. Eser yayınlanmasında kısa bir süre sonra sadece İngiltere’de değil; bütün dünyada haklı bir n kazanmıştır. Kitap alışılmışın dışında ilkel seviyede, ne yaptığını hiç sorgulamadan, ne yapmaya çalıştığını bilmeden, tarihi bir ufuk açıcı unsur olarak görmek yerine adeta onu toplumları kışkırtıcı bir silah gibi kullanmak isteyenlere yerinde ve mükemmel cevaplar vermektedir. ‘‘Tarih, Tarihçi ve Toplum’’, Salih Özbaran tarafından kaleme alınan bir eserdir, Türkiye’de bu alanda hemen hemen bir ilk çalışmadır. *Türkiye tarihçiliği adına ‘‘Niçin tarihçilik yapıyoruz?’’ sorusuna cevap veren en önemli eser Tarih, Tarihçi ve Toplumdur.* Eser, Osmanlı dönemlerinden başlamak üzere, özellikle Cumhuriyet döneminde, Türk tarihçiliğini oldukça etkili bir yaklaşım ve eleştirel bir gözle değerlendirmektedir. Türkiye tarihçiliğinin adeta ilkel bakış açılarından kurtulmak için ne gibi sıkıntılı dönemler geçirdiği ve Batılı anlamda modern tarih yöntemleriyle kendilerini yetiştirmiş bazı tarihçiler sayesinde bugün Türk tarihçiliğinin ulaştığı seviyeyi olgun bir tarihçi üslubuyla açıklanmıştır.

Carr’ın eserinin ilk bölümünde, *tarih, olgu, tarihçi ve olguları, tarihin yazım aşamasında tarihçinin içinde yaşadığı toplumun etkisi, din, ekonomik ve sosyal vre ile dünyaya bakış açısı* gibi kavramları açıklamaya çalışmıştır. zbaran ise eserinin ilk bölümünü ‘‘*ok Sahipli Bir Alan*’’, ‘‘*Nedir Tarih?*’’ ‘‘*Tarih Ne işe Yarar*’’, ‘‘*Mektepli Tarihçiliğin Sorunları*’’ gibi alt başlıklara indirerek incelemiştir. Birinci bölümler itibariyle her iki tarihçi de tarih için gerekli olan temel kavramları tetkik ederek, ileriki bölümler için temel oluştırmaya çalışmıştır.

İkinci bölümde her iki yazar da birey, tarihçi ve toplum kavramları ve bunlar arasındaki sosyolojik etkileşimi tartışmışlardır. Carr’a göre tarihçiler nereye kadar tek tek bireylerdir, nereye kadar kendi toplum ve dönemlerinin ürünüdürler? Tarih olguları nereye kadar tek tek bireyler hakkındaki olgular, nereye kadar toplumsal olgulardır? Tarihçi bir bireydir. Öteki bireyler gibi o da aynı zamanda bir toplumsal olaydır, ait olduğu toplumun hem ürünü, hem de isteyerek ya da istemeyerek sözcüsüdür; tarihi geçmişin olgularına işe bu sıfatla yaklaşır. Bu konuda Özbaran’a göre tarih araştırmaları ne tarihçiye yapıştırılan etiketle, ne de seçilen kaynakların niteliğiyle belirlenmektedir. Tarihçi belirli tarihsel sorunları entelektüel gerekleriyle ortaya koymaktadır, onun son duraktaki amacı, beşeri hayatı bütün çeşitliliğiyle kavramak ve tarihsel bilgiyi bunun üzerine inşa etmektir.

nc bölümde Carr, tarihin, bilim, din ve ahlak kavramlarıyla olan iletişimi ve etkileşimi konuları incelemiştir. Bu kapsamda yazar tarih için yapılan yanlış

yorumlardan yola çıkarak bu yorumların tam tersini açıklamaya çalışmıştır. Özbaran, eserinin bu bölümünde “Tarihçilikte Aşamalar” konusunu inceleyerek, tarihe daha geniş açıdan bakabilmek, yüklediği işlevleri görebilmek, günümüzde ulaştığı tarihçilik düzeyine öncülük etmiş olan geçmiş serüvenini ortaya koymak için, yüzyıllar öncesinden günümüze doğru bir özet sunmaya çalışmıştır.

Dördüncü bölümde Carr, “Tarihte Nedensellik” konusunu değerlendirmiştir. Yazara göre bir tarihçinin eserinin oluştururken ve olguları ile sürekli bir etkileşim içerisinde bulunma aşamasında, olgularının oluşma nedenlerini inceleyerek çözmeye çalıştığı sorun üzerinde çok önemli mesafe kat eder. Olguların sebebini araştırmayan tarihçi yapmış olduğu bütün yorumlarda yanlış gider. Özbaran, eserinin bu bölümünde genel hatlarıyla Türkiye tarihçiliği değerlendirilmekte, Türkiye’de tarihçiliğin sorunları maddeler halinde vermekte ve bu dönemde tarihçiliğin gelişimi incelemektedir.

Beşinci bölümde Carr, “İlerleme Olarak Tarih” başlığı adı altında tarih için hedef ve tarihçi için nesnellik konuları incelenmiştir. Özbaran ise eserinin beşinci ve son bölümünü tarih öğretimine ayırmıştır. Ağırlıklı olarak tarih biliminin öğretiminde ortaya çıkan sorunlar ve bunlara çözüm yolları üretimi temaları üzerine genel anlamda bir tartışma bahsinde bulunmuştur.

Sonuç, tarih kolektif bellektir, insanların kendi toplumsal kimlik kavramlarını ve geleceğe ilişkin beklentilerini oluşturmalarını sağlayan deneyimlerin toplamıdır. Tarihi umursamadığını iddia eden insanlar bile, attıkları her adımda tarihe dayalı varsayımlar geliştirmek zorunda kalırlar.⁷² İster partilerin birbirine rakip iddialarından birini seçmeye çalışıyor, ister belli politikaların uygulanabilirliğini değerlendiriyor olalım, siyasal tercihlerimizde bir geçmiş duygusu hâkimdir. Hepimiz, yaşadığımız toplumun bugüne nasıl geldiğini doğal olarak merak ederiz, hepimizin kafasında, bu konuya ilişkin, ne kadar yarım yamalak ve yanlış temellendirilmiş olursa olsun belli bir açıklama vardır. Çağımızda değişimin bu kadar hızlı olması, geçmişe ilgiyi gereksiz kılmaz; sadece geçmişin etkisini tartıp ondan çıkartılacak dersleri yorumlarken yararlandığımız perspektifte değişiklikler yaratır.⁷³ Türkiye sahasında ilk Türkçe tarihçilik örnekleri Osmanlı kuruluş dönemi

⁷² Collingwood’a göre tarih, teoloji ya da doğa bilimleri gibi özel bir düşünce biçimidir; bu düşüncenin niteliğine ilişkin sorular, tarihsel düşünce konusunda deneyimi olan ve o deneyim üzerine düşünen insanlarca yanıtlanmalıdır. Kısacası, tarihçi aynı zamanda “*filozof*” olmalıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Collingwood (1990), 26–27.

⁷³ Tosh (1997), 3–4.

ile Beylikler döneminde görölmektedir. Ondan önceki dönemlerden günümüze yalnızca küçük artıklar ve sonradan tahrif edilmiş nüshalar kalmıştır. Beş yüzyıllık dönemde çeşitli safhalardan geçen Türk tarihçiliği, 20. yüzyılın başlarına kadar bilimsel bir karaktere bürünmemiştir. Batı tarihçiliğine örnek çalışmalarla Türkiye sahasında vücuda getirilen eserler karşılaştırıldığında bu gerçek bir kez daha su yüzüne çıkmaktadır. Ancak 20. yüzyıl yetişen bir bazı tarihçiler sayesinde Batıdaki örnekleriyle rahatlıklar boy ölçüşebilecek düzeyde eserler meydana getirilmeye başlanmıştır. Günümüzde Türk tarihçiliğinin gelişimi önemli boyutlara ulaşmıştır. Vücuda getirilen mühim eserler ile önemli aşamalar kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- AHMAD (1993) Feroz Ahmad, *The Making of Modern Turkey*, Routledge Publish, Newyork, 1993.
- ARIKAN (1991) Zeki Arıkan, "Osmanlı Tarih Anlayışının Evrimi", Tarih ve Sosyoloji Seminerinden ayrı basım, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1991.
- BABİNGER (1982) Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982.
- BABİNGER (1993) Franz Babinger, "Beş Bosnalı Osmanlı Tarih Yazarı", çev. Necdet Öztürk, Türklük Araştırmaları Dergisi, Ayrı basım, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1993.
- BAŞ (2006) Eyüp Baş, *Dil-Tarih İlişkisi Bağlamında Osmanlı Türklerinde Arapça Tarih Yazıcılığı (XVI. ve XVII. Yüzyıl Örnekleriyle)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006.
- BAYKARA (1995) Tuncer Baykara, *Tarih Araştırma ve Yazma Metodu*, Akademi Kitabevi, İzmir, 1995.
- BEHAR (1992) Büşra Ersanlı Behar, *İktidar ve Tarih*, Afa, İstanbul, 1992.
- BLOCH (1985) Marc Bloch, *Tarihin Savunusu Ya Da Tarihçilik Mesleği*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1985.
- BURSALI MEHMET
- TAHİR BEY (1975) Bursalı Mehmet Tahir Bey, *Osmanlı Müellifleri*, 3. cild, Haz. İsmail Özen, Meral Yayınevi, İstanbul, 1975.
- BURKE (2006) Peter Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, Çev. Mehmet Küçük, 2. Baskı, Doğu-Batı, Ankara, 2006.
- CARR-FONTANA
- (1992) E. H. Carr, J. Fontana, *Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanlılık*, çev. Özer Çetinkaya, İmge Kitabevi, Ankara. -
- CARR (2006) Edward Hallet Carr, *Tarih Nedir (What is History)*, Çev. Misket Gizem Gürtürk, 9. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- COLLINGWOOD
- R. G. (1990) R. G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, çev. K. Dincer, Ara Yayıncılık, İstanbul, 1990.
- COLLINGWOOD
- R. G. (2005) R. G. Collingwood, *Tarihin İlkeleri ve Tarih Felsefesi Üstüne Başka Yazılar*, çev. Ahmet Hamdi Aydoğan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.
- FLEISCHER (1996) Cornel H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Ali Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, çev. Ayla Ortaç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

- GÖYÜNÇ (1977) Nejat Göyünç, “Tarihçiliğimizin Dünü ve Bugünü”, Felsefe Kurumu Seminerleri, III. Türkiye’de Tarih Eğitimi, 13–14–15 Kasım 1975 Hacettepe Üniversitesi, Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara, 1977.
- KAFESOĞLU (1983) İbrahim Kafesoğlu, “Tarih İlmî ve Bizde Tarihçilik”, Tarih Dergisi, c. 13, sayı 17-18’den ayrı basım, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1983.
- KARAL (1977) Enver Ziya Karal, “Tanzimat’tan Bugüne Kadar Tarihçiliğimiz”, Kurumu Seminerleri, III. Türkiye’de Tarih Eğitimi, 13–14–15 Kasım 1975 Hacettepe Üniversitesi, Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara, 1977.
- KÖPRÜLÜ (1999) Fuat Köprülü, *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 6. bs, Ankara, 1999.
- KÜTÜKOĞLU (1986) Bekir Kütükoğlu, “Tarihçi Cevdet Paşa”, Ahmed Cevdet Paşa Seminerinden (27–28 Mayıs 1985) ayrı basım, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1986.
- KÜTÜKOĞLU (1990) Bekir Kütükoğlu, “Sultan II. Mahmud Devri Osmanlı Tarihçiliği”, Sultan II. Mahmud ve Reformları Seminerinden (28-30 Haziran 1989) ayrı basım, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990.
- KÜTÜKOĞLU (2007) Mübahat Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usul*, Elif Kitabevi, İstanbul, 2007.
- LEWIS (1991) Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu (The Emergence of Modern Turkey)*, çev. Metin Kırıatlı, TTK, Ankara, 1991.
- MİZANCI MEHMET
- MURAT (1909) Mizancı Mehmed Murat, Tarih-i Ebu’l-Faruk, c. 1, (1325-R. 1909).
- ORAL (2006) Mustafa Oral, *Türkiye’de Romantik Tarihçilik*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2006.
- ÖZBARAN (1979) Salih Özbaran, “Tarihçilik Üzerine Bazı Çağdaş Görüşler”, sayı 32, Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı hatıra sayısından ayrı basım, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1979.
- ÖZBARAN (2006) Salih Özbaran, *Tarih, Tarihçi ve Toplum, Tarihin Çağırışı, Doğası, Tarihçilik ve Tarih Öğretimi Üstüne Düşünceler*, 3. bs, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2006.
- ÖZLEM (2001) Doğan Özlem, *Tarih Felsefesi*, 9. bs. İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2001.
- ÖZTÜRK (1999) Mustafa Öztürk, *Tarih Felsefesi*, Başbakanlık Basımevi, Elazığ, 1999.
- ROWSE (1971) A. L. Rowse, *The Use of History*, Penguin Publishing, London, 1971.
- TEKİNDAĞ (1971) Şehabettin Tekindağ, “Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, *Belleten* Nu: XXXV/140, Ankara, 1971.
- TOSH (1997) John Tosh, *Tarihin Peşinde (The Pursuit of History)*, Modern Tarih Çalışmasında Hedefler, Yöntemler ve Yeni Doğrultular, çev. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997.
- YALÇIN (2004) E. Semih Yalçın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I Kaynaklar*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2004.
- YİNANÇ (1940) Mükrimin Halil Yinanç, “Tanzimat’tan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik”, (Tanzimat’ın 100. yıldönümü münasebetiyle neşredilen kitaptan alınmış ayrı baskı), Maarif Matbaası, İstanbul, 1940.